

DOI 10.33287/11203

УДК 342.951:347.965 (477)

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

CURRENT STATUS OF THE ADMINISTRATIVE LEGAL PROVISION OF THE REFORM ADVOCACY UKRAINE

Олександр Коваль

Аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Академії праці, соціальних відносин і туризму

Oleksandr Koval

Phd student of Constitutional, Administrative and Financial Law Department Academy of Labor, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-2988-7907

 akoval85@gmail.com

Анотація

Стаття присвячена сучасним тенденціям реформування адвокатури України. Окреслено основні проблеми адвокатури та адвокатської діяльності. Наведено заходи, реалізація яких має посилити гарантії здійснення адвокатської діяльності. Вказано на те, що чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не відповідає вимогам сьогодення.

Розглянуто проекти законодавчих актів, які спрямовані на реформування адвокатури. Зроблено висновок, що задекларовані заходи щодо посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності не знайшли відповідного відображення у законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Наведено авторське розуміння адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури. Зазначено, що сьогоденні адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури є неоднозначним та неузгодженим. Виокремлено напрями, які сприятимуть впорядкуванню адміністративно-правових відносин між державою та адвокатурою та створенню ефективної моделі адвокатури в Україні.

Ключові слова:

адвокатура, адміністративно-правове забезпечення, гарантії адвокатської діяльності, реформа, адвокатська діяльність, адміністративно-правові відносини.

Key words:

advocacy, administrative legal provision, guarantees of advocacy, reform, advocacy activity, administrative and legal relations.

Abstract

The article is dedicated to the modern trends of reforming the Ukrainian Advocacy. The main problems of advocacy and advocacy activity are outlined. The measures, the implementation of which should strengthen the guarantees of the practice of advocacy, are outlined. It is pointed out that the current Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy activity" does not meet the nowadays requirements.

The draft legislation aimed at reforming the advocacy is considered. It was concluded that the declared measures to strengthen the guarantees for the practice of advocacy were not properly reflected in the legislation on advocacy and advocacy activity.

It is proposed, under the administrative and legal support of the advocacy activity, to understand the activity of government authorized entities, regulated by the rules of administrative law, aimed at creating the conditions and providing the guarantees necessary for the proper functioning of the advocacy. It is noted that the administrative and legal support of the activity of the advocacy is currently ambiguous and inconsistent.

The directions that will facilitate the ordering of administrative-legal relations between the state and the advocacy are distinguished, namely: to clearly define the limits of the state's influence to the advocacy activity; a key principle in the relationship between the government and the advocacy is the independence of the advocacy from the state; to establish the equal nature of relations between the state and the advocacy; determine the directions and conditions of cooperation between the state and the advocacy.

It is stated that resolving the above issues will help to create an effective model of advocacy in Ukraine. This will strengthen the guarantees of the practice of advocacy and take into account the international standards of organization and advocacy activity.

Вступ

Сучасний період розвитку адвокатури України характеризується необхідністю створення ефективної моделі цього правозахисного інституту. Схвалення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів [1] та затвердження Національної стратегії у сфері прав людини [1] у 2015 році, внесення змін до Конституції України щодо правосуддя та запровадження «монополії» адвокатів на представництво в судах [3] у 2016 році, оновлення Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України [4] у 2017 році, подання до Верховної Ради України проекту Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність [5] та альтернативних йому законопроектів [6, 7] у 2018 році, подання до Верховної Ради України проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) [8] у 2019 році та попереднє його схвалення [9] у 2020 році зумовили активізацію процесу реформування адвокатури. В цих умовах важливим аспектом побудови дієвої системи адвокатури є формування належного адміністративно-правового забезпечення її реформи.

Аналіз останніх досліджень

Проблема реформування інституту адвокатури в сучасних умовах в Україні перебуває у центрі уваги науковців.

Розробці концепції реформування та розвитку вітчизняної адвокатури на підставі проведення порівняльно-правового аналізу організації та діяльності інститутів адвокатури країн Європейського Союзу, країн - кандидатів у члени ЄС та України присвячена наукова розвідка Т.Б. Вільчик [10]. Теоретико-правовий аналіз основних закономірностей та особливостей формування моральних засад діяльності інституту адвокатури досліджено І.Я. Семенюк [11]. На концепції конституційно-правових засад організації та діяльності інституту адвокатури в механізмі реалізації права на правову допомогу зосереджено увагу у праці С.С. Калинюк [12]. Концепція функціональних та організаційних основ адвокатури України стала предметом дослідження Н.М. Бакаянної [13]. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури окреслено М.Р. Аракелянном [14].

Т.Б. Вільчик зазначає, що адвокатура є комплексним проявом як державного, так і суспільного інтересу, оскільки саме через адвокатуру і завдяки їй правова держава реалізує можливість забезпечення своїм громадянам їхніх прав і свобод. Діяльність адвокатів, з одного боку, має конституційно зумовлений державно значущий характер, а з другого, - адвокати повинні бути максимально незалежні від держави, щоб ефективно захищати громадян і юридичних осіб від адміністративного свавілля. Адвокатура - унікальне юридичне явище, єдина організація, яка виконує державну (публічно-правову) функцію і при цьому не є державним органом, а, навпаки, є незалежним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання своєї організації і діяльності [15, с. 244]. На її думку діяльність адвокатури та держави спрямована на досягнення єдино значимої мети - захист прав і свобод людини, а отже, не може бути протиставлена одна одній, оскільки держава і адвокатура здійснюють свою діяльність на основі Конституції України, відповідно до якої вищою конституційною цінністю є проголошені права і свободи людини, а їх захист - обов'язок держави. Отже, відносини адвокатури та державної влади в суспільстві повинні мати рівноправний характер. Держава, яка називає себе правовою, має бути зацікавлена в тому, щоб адвокатура виступала високопрофесійним інститутом. Відносини між державою та адвокатурою повинні розвиватися лише як партнерські, що передбачає відсутність підпорядкованості один одному, наявність кореспондуючих прав і обов'язків, взаємної відповідальності за порушення умов партнерської взаємодії. Держава має всіма способами сприяти адвокатурі, але в жодному разі не контролювати її. Держава не може не потребувати такого правозахисного інституту, як адвокатура, бо саме вона регулює діяльність останньої, видаючи закони і встановлюючи правила, за якими діє адвокат. До того ж держава встановила таку систему правосуддя, в якій важливе місце відводиться адвокатурі [10, с. 68-69]. Вчена також вважає, що адвокатура як правозахисний інститут здатна ефективно реалізувати функцію професійно-правового незалежного контролю за відправленням правосуддя, діяльністю виконавчої влади у сфері забезпечення конституційних прав і свобод та участі у законотворчій діяльності [10, с. 77].

Н.М. Бакаяннова відмічає, що реформувати адвокатуру неможливо без позначення тих орієнтирів, яких ми бажаємо досягти в результаті перебудови. При перебудові дуже легко істотно пошкодити фундамент або зробити ще кардинальніше - його знести, але разом з цим є загроза втратити і весь об'єкт. Саме тому умови реформування організаційної структури адвокатури мають пройти етапи узагальнення вже здобутого досвіду, збору пропозицій, їх широкого публічного обговорення із залученням науковців, і лише після цього можна переходити до наступного етапу - упровадження гіпотез у життя [13, с. 78-79].

Правове регулювання організації та діяльності адвокатури регламентовано нормами різних галузей права. Особливе значення у напрямку правового забезпечення організації та діяльності адвокатури

має її адміністративно-правове забезпечення, яке сприяє організації та належному функціонуванню вітчизняної системи адвокатури. А.Л. Борко стверджує, що адміністративно-правове забезпечення виступає одним із основних різновидів державного впливу на відповідні суспільні відносини, забезпечуючи певними організаційно-правовими засобами їх упорядкування, закріплення, охорону й розвиток [16, с. 71].

Визначенню сутності, змісту, особливостей та механізму адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні приділено увагу Н.А. Меєрович [17]. Сутність та особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури України досліджено Є.Ф. Шкребець [18].

Однак в умовах реформування адвокатури України, розвитку та оновлення законодавчої бази, стан адміністративно-правового забезпечення функціонування вітчизняної адвокатури потребує постійного перегляду та аналізу з метою визначення можливих шляхів його удосконалення та оптимізації.

Методологія дослідження

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій реформування адвокатури і висловлення власної позиції щодо адміністративно-правового забезпечення реформи цього правозахисного інституту.

Для встановлення сучасного стану адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України використано Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [19], Проект Закону України від 6 вересня 2018 року № 9055 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5], Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6], Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7], Проект Закону України від 29 серпня 2019 року № 1013 «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» [8], Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 «Про Стратегію реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» [1].

Ця робота виходить із розуміння адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури, запропонованого Є.Ф. Шкребець, як діяльності уповноважених державою суб'єктів, що здійснюється на основі і на виконання приписів адміністративно-правових норм з метою реалізації закріплених у таких нормах гарантій діяльності адвокатури задля створення умов ефективного виконання завдань і функцій адвокатури [18, с. 39]. Серед ознак адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури Є.Ф. Шкребець виділяє такі: адміністративно-правове забезпечення є видом правозабезпечувальної діяльності держави; об'єктом забезпечення виступають права, свободи та законні інтереси адвокатури; адміністративно-правове забезпечення здійснюється на основі делегованих державою повноважень суб'єктами спеціальної компетенції, статус яких встановлено у законі; процес забезпечення реалізується через особливий правовий механізм; метою використання правового механізму є захист, охорона, відновлення прав, свобод та інтересів адвокатури, а також профілактика та припинення їх порушень [18, с. 40].

Результати дослідження

Стратегія реформування адвокатури

В 2015 році Указом Президента України схвалено Стратегію реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, метою якої є визначення пріоритетів реформування системи судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає

суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейським цінностям та стандартам захисту прав людини [1]. Згідно цієї Стратегії адвокатуру віднесено до суміжних правових інститутів судової системи, що існують для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [1]. Стратегія встановлює пріоритети реформування суміжних правових інститутів як складової судової влади, як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів [1].

У Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки звертається увага на такі основні проблеми адвокатури та адвокатської діяльності: невідповідність формального статусу адвоката фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, в тому числі недосконалість практичного забезпечення прав адвоката і гарантій адвокатської діяльності; недосконала система формування органів адвокатського самоврядування та їх взаємодії, гарантій незалежності та належного виконання ними своїх функцій; недостатній рівень професійної підготовки адвокатів; неефективність дисциплінарного контролю і етичних стандартів в адвокатській діяльності; відсутність комплексного підходу та збалансованості у розподілі повноважень у системі надання безоплатної правової допомоги; недосконалість бюджетного і фінансового управління в системі адвокатського самоврядування [1].

Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки реформування адвокатури здійснюватиметься за таким напрямом як посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, який передбачає: у короткостроковій перспективі визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя; зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів; забезпечення балансу повноважень органів адвокатського самоврядування, у тому числі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; удосконалення системи підзвітності органів адвокатського самоврядування, посилення відповідальності їх членів; підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката; удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування; удосконалення інституту помічника адвоката; удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; посилення управління інформаційними системами для більшої участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя» [1].

Законодавчі пропозиції щодо реформування адвокатури

Згідно п. 14 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади організації та діяльності адвокатури [20]. Правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні сьогодні визначено Законом України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [19]. У Тіньовому звіті «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» підготовленою громадською організацією «Лабораторія законодавчих ініціатив» у співпраці з громадською організацією «Адвокат майбутнього» зроблено висновок, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року, який визначає засади її організації та діяльності, містить значні недоліки, які мають істотний негативний вплив на виконання адвокатурою її особливої соціальної ролі у суспільстві. Цей Закон вже два роки залишається не приведеним у відповідність до Конституції України після внесення змін до неї щодо правосуддя [21, с. 78].

З метою створення передумов для посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності суб'єктами законодавчої ініціативи вносяться до Верховної Ради України відповідні проекти законодавчих актів. Серед останніх законопроектів, спрямованих на реформування інституту адвокатури, доцільно виділити Проект Закону України від 6 вересня 2018 року № 9055 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5], Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6], Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7], Проект Закону України від 29 серпня 2019 року № 1013 «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» [8].

Проект Закону України від 6 вересня 2018 року № 9055 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачав викласти Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у новій редакції, а також розширення професійних прав адвокатів та закріплення додаткових гарантій адвокатської діяльності; впорядкування доступу до професії, зниження корупційних ризиків; визначення змісту принципу «уникнення конфлікту інтересів»; розширення видів адвокатської діяльності; визначення меж (не)сумісництва адвокатської діяльності із іншими видами діяльності, різниці між статусом адвоката та здійсненням адвокатської діяльності; забезпечення пропорційності дисциплінарної відповідальності адвоката; забезпечення об'єктивного розгляду дисциплінарних справ щодо адвоката; ефективне функціонування адвокатського самоврядування на принципах децентралізації в рамках єдиної Національної асоціації адвокатів України; прозоре фінансування діяльності органів адвокатського самоврядування.

Водночас адвокатська спільнота вважає, що ґрунтовний аналіз положень законопроекту № 9055 в розрізі гарантій адвокатської діяльності свідчить про наявність реальної загрози втрати адвокатами незалежності. Президентський законопроект № 9055 започатковує деструктивну модель створення «покірної» адвокатури, яка має думати і жити по циркулярам, що спускаються згори із владних кабінетів. Наступ на адвокатуру має відбутися, як випливає з тексту законопроекту, по групі напрямків: починаючи з руйнації єдиної, цілісної, незалежної системи органів адвокатського самоврядування, далі - через жорстку регуляцію державою діяльності цих самоврядних органів, і до штучного обмеження прав і гарантій адвокатів під час здійснення ними своєї правозахисної діяльності [22]. На їх думку проект Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 містить: ризики втрати прав та гарантій адвокатської діяльності через інструментарій, який пропонується запровадити через певні положення процесуальних кодексів (у пакеті); знищення принципу конфіденційності; обмеження конституційних прав громадян на правничу допомогу з перекресленням права громадян на вільний вибір захисника; обмеження доступу громадян до професії адвоката; повне розбалансування єдиної професійної саморегульованої організації адвокатів (створеної на вимогу ПАРЕ 1995 року для вступу України в Європейську асоціацію); численні корупційні ризики [23].

Неприйнятність змісту та цілей проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 6 вересня 2018 року № 9055 спричинили появу альтернативних законопроектів, зокрема Проект

Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6], Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2 «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7]. Представники адвокатури відмічають, що запропоновані цими законопроектами зміни передбачають законодавче посилення прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності та механізмів відповідальності за їхні порушення; враховують необхідність закріплення незалежності інституту адвокатури через інституційні гарантії адвокатського самоврядування та його фінансової самодостатності; вирішують питання доступу до професії з урахуванням конституційних змін про виключне право адвокатів на представництво в судах у відповідності до цілей підвищення фахового рівня адвокатів та задоволення потреб захисту прав та інтересів громадян у судах; у цілому сприяють розвитку інституту адвокатури у демократичній правовій державі, принципам верховенства права та доступності професійної правничої допомоги і, найголовніше, реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Разом з тим, жоден із законопроектів, а ні президентський, а ні обидва альтернативні не є ідеальними і кожен із них містить не тільки відверто низькоякісні положення з огляду на юридичну та нормотворчу техніку, а й відверто шкідливі, навіть подекуди спекулятивні і корупціогенні норми [24].

Згодом у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» від 29 серпня 2019 року № 1013 [8]. Зокрема, цим законопроектом пропонується скасувати положення ст. 131-2 Конституції України стосовно того, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, незалежно від виду судового провадження, а також залишити лише обов'язкові адвокатські послуги при захисті від кримінального обвинувачення. Окрім того, пропонується вилучити пп. 11 п. 161 розд. XV «Перехідні положення» про графік початку виключно адвокатського представництва в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Іншими словами, зазначеним законопроектом фактично пропонується повернутися до стану, що існував у 2016 році, коли представництво в судах будь-якої інстанції могли здійснювати будь-які особи, незалежно від освіти, професії, кваліфікації. Згідно офіційної позиції Національної асоціації адвокатів України законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) не відповідає вимогам ч. 1 ст. 157 Конституції України як такий, що скасовує та обмежує права і свободи людини і громадянина [25].

Зауважимо, що внесення змін до Конституції України у 2016 році стосовно виключного права адвокатів на представництво в судах було здійснено у повній відповідності до європейських демократичних практик. Зокрема, запровадження такої норми має підвищити якість правової професійної допомоги, яку, відповідно до Конституції, надає адвокатура. При цьому законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (№ 3524) був розроблений із залученням представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища, у тому числі й експертів Європейської Комісії «За демократію через право» та отримав схвальну оцінку експертів Венеціанської Комісії [26].

Проведений аналіз сучасного стану реформи адвокатури дає підстави стверджувати, що задекларовані заходи щодо посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки не знайшли відповідного відображення у Законі України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Висновки

Адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури - це регламентована нормами адміністративного права діяльність уповноважених державою суб'єктів, спрямована на створення умов

та надання гарантій, необхідних для належного функціонування адвокатури. Сьогодні адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури є неоднозначним та неузгодженим.

Для ефективного функціонування адвокатури необхідно впорядкувати адміністративно-правові відносини між державою та адвокатурою, а саме: чітко визначити межі втручання держави у діяльність адвокатури; ключовим принципом у взаємовідносинах між державою та адвокатурою має бути незалежність адвокатури від держави; встановити рівноправний характер відносин між державою та адвокатурою; визначити напрями і умови взаємодії між державою та адвокатурою.

Вирішення наведених вище питань сприятиме створенню ефективної моделі адвокатури в Україні. Це дасть змогу посилити гарантії здійснення адвокатської діяльності, визначені в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, та врахувати міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення 21.01.2020).
2. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення 21.01.2020).
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19> (дата звернення 21.01.2020).
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 21.01.2020).
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 6 вересня 2018 року № 9055. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення 21.01.2020).
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 14 вересня 2018 року № 9055-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64595 (дата звернення 21.01.2020).
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 20 вересня 2018 року № 9055-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64636 (дата звернення 21.01.2020).
8. Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії): Проект Закону України від 29 серпня 2019 року № 1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242 (дата звернення 21.01.2020).
9. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії): Постанова Верховної Ради України від 14 січня 2020 року № 434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434-20> (дата звернення 21.01.2020).
10. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
11. Семенюк І.Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 240 с.
12. Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. 203 с.
13. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с.

14. Аракелян М.Р. Концептуальні засади правозахисної діяльності адвокатури: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2019. 44 с.
15. Вільчик Т.Б. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. Право України. 2014. № 11. С. 243-250.
16. Борко А.Л. Поняття і основні риси адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України. Публічне право. 2013. № 2 (10). С. 71-77.
17. Меєрович Н.А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2014. 21 с.
18. Шкребець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 220 с.
19. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення 21.01.2020).
20. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ep> (дата звернення 24.01.2020).
21. Тінювий звіт «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» підготовлений громадською організацією «Лабораторія законодавчих ініціатив» у співпраці з громадською організацією «Адвокат майбутнього». URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Shadow_Report_Bar_19.09.2018pdf-1.pdf (дата звернення 28.01.2020).
22. Законопроект № 9055: чи дотримано принцип незалежності адвокатури?. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/235/818_zakonoproekt--9055-chi-dotrimano-printsip-nezalezhnost-advokaturi (дата звернення 28.01.2020).
23. Законопроект 9055 консолідував адвокатуру у захисті прав на професію. URL: <https://unba.org.ua/news/4107-zakonoproekt-9055-konsoliduvav-advokaturu-u-zahisti-prav-na-profesiyu.html> (дата звернення 28.01.2020).
24. Беззуб І. Новий Закон України «Про адвокатуру»: оцінки експертів. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4023:novij-zakon-ukrajini-pro-advokaturu-otsinki-ekspertiv&catid=71&Itemid=382 (дата звернення 28.01.2020).
25. Офіційна позиція Національної асоціації адвокатів України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/HAAY_Visnovok.pdf (дата звернення 29.01.2020).
26. До Верховної Ради внесено законопроект про скасування адвокатської монополії. URL: <https://unba.org.ua/news/print/4632-do-verhovnoi-radi-vneseno-zakonoproekt-pro-skasuvannya-advokatskoi-monopolii.html> (дата звернення 29.01.2020).